

نقش هوش هیجانی و مهارت های اجتماعی در پیش بینی دین داری دانش آموزان دبیرستانی قزوین

The Role of the Emotional Intelligence and Social Skills on Predicting Religiosity of High School Students in Qazvin

ابراهیم مهرعلیان / کارشناسی ارشد روان شناسی تربیتی دانشگاه علامه طباطبایی
محمد رضایی / کارشناسی ارشد روان شناسی تربیتی دانشگاه علامه طباطبایی
ابوالقاسم عیسی مراد / دانشیار روان شناسی دانشگاه علامه طباطبایی
مهدیه حدادیان / کارشناسی ارشد روان شناسی تربیتی دانشگاه علامه طباطبایی

Ebrahim Mehralian, an MA in educational psychology, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran, Email: Mehralian87@gmail.com

Mohammad Rezaei, an MA in educational psychology, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran, Email: M.rezaei1510@gmail.com

Abolqasem Isamorad, an assistant professor in psychology, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran, Email: a.isamorad.s@yahoo.com

Mahdiyeh Hadadian, an MA in educational psychology, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran, Email: m.hadadian1362@gmail.com

Abstract

This study aimed to investigate the relationship emotional intelligence and social skills with religiosity and to determine the predictive role of emotional intelligence and social skills in religiosity of the students in Qazvin. The research method was descriptive and correlational. The statistical population consisted of all high school students at district 2 in Qazvin. The sample of the study was 100 male students who were selected by multi-stage cluster sampling. The research tools included Emotional Intelligence Scale, Social Skills Scale and Religiosity Scale. The gathered data were analyzed through Pearson correlation and multivariate regression analysis. The findings of

چکیده

هدف این پژوهش، بررسی رابطه بین هوش هیجانی و مهارت های اجتماعی با دین داری و تعیین نقش پیش بینی هوش هیجانی و مهارت های اجتماعی در دین داری بین دانش آموزان شهرستان قزوین می باشد. روش این پژوهش، توصیفی و همبستگی است. جامعه آماری، همه دانش آموزان دبیرستان ناحیه دو شهرستان قزوین می باشد. نمونه پژوهش ۱۰۰ نفر دانش آموز پسر بود که به صورت نمونه گیری خوشه ای چندمرحله ای انتخاب شدند. ابزار پژوهش عبارت بود از: مقیاس هوش هیجانی، مقیاس مهارت های اجتماعی و مقیاس دین داری. تحلیل داده ها

Pearson correlation showed that there was a positive and significant relationship between emotional intelligence, social skills, and religiosity. Furthermore, the findings of multivariate regression analysis showed that each of the variables of emotional intelligence and social skills as a predictor variable could predict the religiosity variable as a criterion variable.

Keywords: religiosity, emotional intelligence, social skills, high school students

با استفاده از روش همبستگی پیرسون و تحلیل رگرسیون چندمتغیری صورت گرفت. نتایج همبستگی پیرسون نشان داد بین هوش هیجانی، مهارت های اجتماعی و دین داری رابطه مثبت و معناداری وجود دارد. همچنین، نتایج تحلیل رگرسیون چندمتغیره نشان داد هر یک از متغیرهای هوش هیجانی و مهارت های اجتماعی می تواند به عنوان متغیر پیش بین، متغیر دین داری را به عنوان متغیر ملاک پیش بینی کند.

کلیدواژه ها: دین داری، هوش هیجانی، مهارت های اجتماعی، دانش آموزان.

مقدمه

امروزه بررسی علمی باورهای مذهبی و ارتباط باورهای مذهبی با سایر سازه های روان شناختی و جامعه شناختی اهمیت ویژه ای یافته است (هاشمی و جوکار، ۱۳۸۹). اریکسون^۱ (۱۹۵۸) بر اهمیت اکتساب باورهای مذهبی و سیاسی تأکید می کند؛ زیرا این باورها به فرد کمک می کند یک چشم انداز خاص را در خود رشد دهد (به نقل از: حسینی، مزیدی و حسین چاری، ۱۳۸۹). همچنین اریکسون (۱۹۶۴)، مذهب را کهن ترین و قوی ترین نهادی می داند که موجب ظهور و بروز اطمینان و تعهد به یک ایدئولوژی می شود که این پایبندی برای حل موفقیت آمیز بحران روانی - اجتماعی دوره نوجوانی و کسب هویت، اساسی است (به نقل از: هاشمی و جوکار، ۱۳۸۹). مفهوم سازی روان شناسی دین، با پژوهش های آپورت^۲ رشد قابل توجهی داشته است. رویکرد تجربی به روان شناسی دین از یک سو، سازه های دین داری را به میدان آورد و از سوی دیگر، نیاز به پژوهش های روان شناسی دین، ساخت مقیاس های سنجش دین داری را برای عملیاتی شدن آن مفاهیم، به عنوان یک ضرورت

1. Erikson, E

2. Alport, G.

مطرح کرد (آلپورت، ۱۹۹۵، ص ۲۳۴). جیمز^۱ (۱۹۱۰-۱۸۴۲) نیز وجود مذهب و دین را مفید می‌داند و معتقد است: «عشق و نیروی مذهبی منجر به وقار و سنگینی، صبر و شکیبایی، اعتقاد و اطمینان در فرد می‌شود» (به نقل از: اورکی و برقی ایرانی، ۱۳۸۹). به اعتقاد جیمز، احساسات مذهبی در نزد هر کس که باشد، نیروی روزافزونی در کار و زندگی او وارد می‌شود. در واقع، دین یک جهان‌بینی و ایدئولوژی دقیق و وسیع ارائه می‌دهد و به شکلی فراگیر همه ابعاد زندگی فرد معتقد را جهت‌دهی می‌کند. به گفته گوتک^۲، جهان‌بینی نه تنها روابط بیرونی فردی را در قبال نظام‌های اجتماعی، سیاسی و تربیتی تعیین می‌بخشد، بلکه حس درونی وجود فرد یا هویت شخص را نیز تحت تأثیر قرار می‌دهد (گوتک، ۱۹۹۷، ص ۳۱۲). در حال حاضر، توافق کلی وجود دارد که باورها و رفتارهای مذهبی می‌تواند هسته اصلی هویت افراد را بسازد، به گفته بار-ایی^۳، گارسیامونز^۴، نیومن^۵ و توبول^۶ (۲۰۱۳) رسوم و عاداتی که از یک نسل به نسل بعدی انتقال می‌یابد، عموماً رفتار کودک و جوان را حتی در شرایطی که محیط به سرعت تغییر می‌کند، تحت تأثیر قرار می‌دهد. به همین جهت، بررسی علمی باورهای مذهبی و ارتباط باورهای مذهبی با سایر سازه‌های روان‌شناختی و جامعه‌شناختی اهمیت ویژه یافته است.

«هوش هیجان» یکی از مفاهیم گسترده‌ای است که امروزه توجه عموم را به خود جلب کرده است (سلطانی فر، ۱۳۸۶). برای اولین بار راون بار-آن (۱۹۸۰) آن را برای دسته‌ای از توانایی‌ها به کار برد و برای سنجش آن اولین آزمون را ساخت (مایر و سالووی، ۱۹۹۳). سالووی و مایر (۱۹۹۰، ص ۱۸۵)، هوش هیجانی را توانایی هدایت هیجان‌ها و احساسات خود و دیگران معرفی کردند، به گونه‌ای که بتواند میان آنها تمایز قائل شده و آنها را به منظور جهت‌دهی تفکر و اندیشه و فعالیت‌های فردی استفاده کند (آقایار و شریفی درآمدی، ۱۳۸۶، ص ۷۸). به اعتقاد گلمن^۷ (۱۹۹۸) در بهترین حالت، هوش‌بهر، حداکثر حدود ۲۰ درصد برای پیش‌بینی موفقیت در زندگی سهم دارد، در حالی که ۸۰ درصد باقیمانده به نیروها و

1. James, W.

2. Gotek, G.

3. Bar-Ei, R.

4. García-Muñoz, T.

5. Neuman, S.

6. Tobol, Y.

7. Goleman

عوامل دیگر مربوط می‌شود. گلمن، مجموعه مهمی از این خصوصیات را با عنوان «هوش هیجانی» نامگذاری می‌کند. برای تبیین آن به توانایی‌هایی اشاره می‌کند، مانند اینکه فرد بتواند انگیزه خود را حفظ کند و در مقابل ناملایمات پایدار باشد، تکانش‌های خود را کنترل کند و کامیابی را به تعویق بیندازد، حالات روحی خود را تنظیم کند و نگذارد پیریشانی خاطر قدرت تفکر او را خدشه دار کند، با دیگران همدلی کند و امیدوار باشد (گلمن، ۱۹۹۵).

سالووی و جان‌مایر، هوش هیجانی را «توانایی فرد در نظارت بر احساس‌ها و هیجان‌های خود و دیگران به منظور متمایز ساختن آنها از یکدیگر و استفاده از این اطلاعات برای هدایت اندیشه و عمل خود» تعریف می‌کنند (سیف، ۱۳۸۹، ص ۳۳۱) از نظر بار-آن، هوش هیجانی شامل مجموعه‌ای از توانایی‌ها، کفایت‌ها و مهارت‌های غیرشناختی است که توانایی فرد را برای کسب موفقیت در مقابله با نیازها و فشارهای محیطی تحت تأثیر قرار می‌دهد (بار-آن، ۲۰۰۶، ص ۱۲۴). بار-آن، هوش هیجانی را شامل پنج مهارت می‌داند که عبارت‌اند از: ۱. مهارت‌های درون فردی؛ ۲. مهارت‌های میان فردی؛ ۳. مهارت‌های سازگاری؛ ۴. مهارت‌های کنترل استرس؛ ۵. مهارت‌های خلق عمومی. بار-آن در این پنج مهارت، ۱۵ عامل را به عنوان عامل‌های هوش هیجانی در نظر گرفته است که عبارت‌اند از: حرمت ذات، خودآگاهی هیجانی، خودابرازگری، خودشکوفایی، استقلال، همدلی، انعطاف‌پذیری، تحمل فشار، حل مسئله، واقعیت‌سنجی، مسئولیت‌پذیری اجتماعی، کنترل تکانه، شادکامی، خوش‌بینی و روابط بین فردی (محمودی و نجفی، ۱۳۹۱).

علاوه بر هوش هیجانی، یکی دیگر از موضوعات مهم روان‌شناسی، مهارت‌های اجتماعی و تعامل اجتماعی ماهرانه می‌باشد. سگرین (۱۹۹۲)، بیان می‌کند که تقریباً پژوهشگران تمام رشته‌های علوم اجتماعی به مفهوم مهارت‌های اجتماعی علاقه‌مند شده‌اند. مهارت‌های اجتماعی اغلب به عنوان مجموعه پیچیده‌ای از مهارت‌ها در نظر گرفته می‌شود که ابعادی مانند ارتباط، حل مسئله و تصمیم‌گیری، جرأت‌ورزی، تعاملات همسالان و گروه و خودمدیریتی را شامل می‌شود (آیدوگان، کلینک و تپتاس، ۲۰۰۹). هارجی (۱۹۸۶)، مهارت اجتماعی را چنین تعریف می‌کند: «مجموعه‌ای از رفتارهای هدفمند، به هم مرتبط و متناسب با وضعیت، که آموختنی بوده و تحت کنترل فرد می‌باشند» (هارجی و ساندرز و دیکسون، ۱۹۹۴، ص ۲۶). ماتسون معتقد است: «مهارت‌های اجتماعی، رفتارهایی هستند که رشد آنها می‌تواند به عملکرد مؤثر و مفید فرد در جامعه کمک نماید» (ماتسون، ۱۹۹۰،

ص ۳۰۱). همچنین، می‌توان گفت: مهارت‌های اجتماعی مجموعه توانایی‌هایی هستند که روابط اجتماعی مثبت و مفید را آغاز و حفظ نماید، دوستی و صمیمیت با همسالان را گسترش دهد، سازگاری و رضایت‌بخشی را در مدرسه شکل دهد، به افراد اجازه دهد که خود را با شرایط وفق دهند و تقاضاهای محیط اجتماعی را بپذیرند (گرشام، واتسون و اسکینر، ۲۰۰۱، ص ۱۵۸). آموزش مهارت‌های اجتماعی بر موفقیت در زندگی از طریق دست‌کاری ظرفیت روانی - اجتماعی افراد امکان‌پذیر است و افراد را قادر می‌سازد تا با اندیشه و تحلیل موقعیت، به رفتار سازگارانه و همراه با تحمل روی آورند (منگرولکار، ویتمن و پوسنر، ۲۰۰۰، ص ۱۳۲). در ارتباط با هوش هیجانی، مهارت‌های اجتماعی و دین پژوهش‌های مختلفی صورت گرفته است. به عنوان مثال، یونگ و همکاران در پژوهشی به این نتیجه رسیدند که معنویت به عنوان سازه‌ای مهم، نقش مهمی در سازگاری روان‌شناختی دارد و می‌توان از آن در کار بالینی با مراجعان کمک گرفت (یونگ، کاشول و شچرباکوا، ۲۰۰۰). مکناستی^۱ و همکاران (۲۰۰۴) نیز در پژوهش خود نشان دادند که دین، در سازگاری افراد تأثیر قابل توجهی دارد و از آن می‌توان در کار بالینی با مراجعانی استفاده کرد که خواهان روان‌درمانی معنوی هستند (یاسمی‌نژاد، گل محمدیان و فعلی، ۱۳۹۰).

الدر^۲ و همکاران (۲۰۰۰)، در پژوهشی نشان دادند که روی آوردن به فعالیت‌های مذهبی در میان دانش‌آموزان ۸-۱۲ سال، توانایی‌های وسیع بعدی را پیش‌بینی می‌کند. برخی از این توانایی‌ها شامل پیشرفت تحصیلی، اعتماد به نفس و کیفیت رابطه با همسالان و والدین است (جمشیدی، عرب‌مقدم و درخواه، ۱۳۹۳). خداپناهی و خاکسار بلداجی در پژوهشی بیان کردند که بین جهت‌گیری مذهبی و سازگاری رابطه معنادار وجود دارد. آنها همچنین نتیجه گرفتند، در مورد مقایسه سازگاری در افراد با جهت‌گیری درونی و بیرونی، افراد با جهت‌گیری مذهبی درونی از نظر سازگاری کلی، اجتماعی، هیجانی و تندرستی نسبت به افراد با جهت‌گیری بیرونی وضعیت مناسب‌تری دارند (خداپناهی و خاکسار بلداجی، ۱۳۸۴). پژوهش‌های انجام شده در زمینه رابطه هوش هیجانی با مؤلفه‌های سلامت روانی نیز نشان داد که این سازه با شناسایی محتوای هیجان‌ها و توان همدلی (مایر، دی پائولو و سالووی، ۱۹۹۰) و رضایت از زندگی (پالمر، دونالدسون و استاف، ۲۰۰۲) همبستگی مثبت

1. McNulty, J.K.

2. Elder, G.H.

دارد و با اختلال های روان شناختی (لین و شوارتز، ۱۹۸۷) همبستگی منفی دارد (به نقل از: بشارت، ۱۳۸۴). ممیزی و عبدی زرین، اقلیما و راهب، در پژوهشی در ارتباط با «بررسی رابطه مهارت های اجتماعی و مورد آزار قرار گرفتن نوجوانان» نشان دادند که بین مهارت های اجتماعی و مورد آزار قرار گرفتن نوجوانان رابطه معناداری وجود دارد. نتایج این بررسی نشان داد که نقص در مهارت های اجتماعی به خصوص وجود پرخاشگری در روابط دوسویه کودک و نوجوان با دیگران تأثیرگذار است و موجب افزایش احتمال مورد آزار قرار گرفتن کودکان و نوجوانان می گردد (ممیزی، عبدی زرین، اقلیما و راهب، ۱۳۹۰).

بشارت (۱۳۸۴)، در پژوهشی در ارتباط با تأثیر هوش هیجانی در کیفیت روابط اجتماعی نشان داد که بین هوش هیجانی و مشکلات بین شخصی دانشجویان همبستگی منفی معناداری وجود دارد. هوش هیجانی همچنین با زمینه های مختلف مشکلات بین شخصی دانشجویان مانند قاطعیت، مردم آمیزی، صمیمیت و مسئولیت پذیری، همبستگی منفی معناداری دارد. از سوی دیگر، هوش هیجانی با تقویت سلامت روانی، توان همدلی با دیگران، سازش اجتماعی، بهزیستی هیجانی و رضایت از زندگی مشکلات بین شخصی را کاهش می دهد و زمینه بهبود روابط اجتماعی را فراهم می سازد (بشارت، ۱۳۸۴).

در خصوص هوش هیجانی و جهت گیری مذهبی، مطالعه اسمیت (۲۰۰۱) نشان داد، تمایل به جهت گیری مذهبی بیرونی در گروه سقط جنین و جهت گیری مذهبی درونی در گروه کنترل رابطه وجود دارد. در این نمونه، نمره مدیریت استرس، خوش بینی و جهت گیری مذهبی درونی در آن زمان، ۶۶/۶۷ درصد به دست آمد و قصد سقط جنین، ۸۰ درصد در همان زمان پیش بینی شد (اسمیت، ۲۰۰۱).

برای تبیین اهمیت این پژوهش، می توان چنین عنوان کرد که علی رغم پژوهش های زیاد در حوزه دین، پژوهش های انجام شده، از یک سو به دلیل استفاده نکردن از ابزارهای جدید و متناسب با بافت کشور ایران و از سوی دیگر، به دلیل عدم پوشش دهی قشرهای مختلف در سطح جامعه، مکفی نمی باشد (عیسی مراد، رضایی و مهرعلیان، ۱۳۹۴). با توجه به اینکه نوجوانان دوران خاصی را از نظر رشد و شناخت سپری می کنند، پاسخ دادن به سؤالات خودشناسی و هستی شناسی برای نوجوان بسیار حائز اهمیت است (برک، ۲۰۰۷، ص ۷۲۳) به همین دلیل، انجام پژوهش در حوزه دین به عنوان منبعی که بتواند به سؤالات نوجوانان پاسخ دهد بسیار سودمند است. از طرفی نوجوان در بستر فعالیت های روزمره

زندگی با تغییرات زیادی در نوع تعاملات و ارتباطات روبرو می‌شود. به‌عنوان نمونه، نوجوان در ارتباط با والدین و یا همسالان و دوستان تغییرات محسوس را متحمل می‌شود. بنابراین، تقویت سازه‌های روان‌شناسی و اجتماعی که بتواند نیاز نوجوان را در نوع مدیریت رفتار و ارتباط صحیح با دیگران برطرف سازد و به سؤالات شناختی جدید نوجوان نیز پاسخ دهد امری ضروری برای تربیت نوجوانان می‌باشد. بر اساس تحقیقات انجام شده در حوزه هوش هیجانی و مهارت‌های اجتماعی می‌توان گفت: هر دو متغیر در نوع زندگی و تعاملات فردی و اجتماعی نوجوان نقش بسزایی دارد. پژوهش‌های گرمارودی و وحدانی‌نیا (۱۳۸۵)، بیرامی و مرادی (۱۳۸۵)، خانزاده و یعقوب‌زاده (۱۳۸۹) و یارمحمدیان و شرفی‌راد (۱۳۹۰) مؤید اهمیت این موضوع است. ولی درباره ارتباط این دو متغیر از یک طرف و همچنین ارتباط آنها با دین به‌عنوان منبعی که پاسخی برای سؤالات خودشناسی و هستی‌شناسی نوجوان دارد و از طرف دیگر، برای بهتر شدن زندگی و تعاملات نوجوان دستورات خاصی لحاظ کرده است، پژوهش‌های زیادی صورت نگرفته است. به همین دلیل، این پژوهش ضمن بررسی رابطه دو متغیر هوش هیجانی و مهارت‌های اجتماعی با دین‌داری به این موضوع می‌پردازد که آیا دو متغیر مذکور می‌توانند به‌عنوان متغیر مستقل، دین‌داری را به‌عنوان متغیر ملاک پیش‌بینی کنند؟ بنابراین، این پژوهش به دنبال پاسخ به این سؤالات است که آیا بین متغیرهای هوش هیجانی، مهارت‌های اجتماعی و دین‌داری رابطه‌ای وجود دارد؟ آیا هوش هیجانی و مهارت‌های اجتماعی به‌عنوان متغیر پیش‌بین می‌توانند متغیر دین‌داری را به‌عنوان متغیر ملاک پیش‌بینی کنند؟

روش پژوهش

این پژوهش، از نوع همبستگی و توصیفی می‌باشد و جامعه آماری آن را دانش‌آموزان ناحیه دو شهرستان قزوین تشکیل می‌دهند. نمونه پژوهش صد نفر دانش‌آموز پسر در مقطع دبیرستان می‌باشد که از طریق نمونه‌گیری خوشه‌ای به‌دست آمد. بر اساس نمونه‌گیری خوشه‌ای، ابتدا یک دبیرستان از بین چند دبیرستان ناحیه به تصادف انتخاب شد و سپس در مرحله بعد، از دبیرستان مورد نظر ۱۰۰ دانش‌آموز به‌طور تصادفی و بر اساس برآورد حجم نمونه در تحقیقات همبستگی انجام شده (حسن‌زاده، ۱۳۹۳، ص ۹۴) انتخاب شدند. برای صحت بیشتر در جمع‌آوری داده‌ها از دانش‌آموزان خواسته شد که با تأمل و آسودگی خاطر،

در یک فضای مناسب و با در اختیار داشتن زمان کافی، پرسش نامه های پژوهش را پاسخ دهند. در این پژوهش، ضمن بررسی رابطه سه متغیر هوش هیجانی، مهارت های اجتماعی و دین داری، متغیر هوش هیجانی و مهارت های اجتماعی به عنوان متغیر پیش بین و متغیر دین داری به عنوان متغیر ملاک لحاظ شد.

ابزار پژوهش

پرسش نامه هوش هیجانی بار-آن (۱۹۹۷): این پرسش نامه دارای ۹۰ سؤال ۵ گزینه ای در ۱۵ مؤلفه می باشد. این مؤلفه ها عبارت اند از: حل مسئله، خوشبختی یا شادمانی، استقلال، تحمل فشار روانی، خود شکوفایی، خود آگاهی هیجانی، واقع گرایی، روابط بین فردی، خوش بینی، عزت نفس، کنترل تکانشی، انعطاف پذیری، مسئولیت پذیری اجتماعی، همدلی و خود ابرازی. هرچه نمره فرد در کل آزمون با هر یک از خرده مقیاس ها بیشتر باشد، دلیل بر برتری فرد در آن جنبه از هوش هیجانی است (دژکام، ۱۳۸۱، ص ۹۷؛ منتظر غیب، احقر و کیخانزاد، ۱۳۹۱). پایایی و روایی آزمون هوش هیجانی توسط لشکری (۱۳۸۱)، در میان دانشجویان دانشگاه های تهران مورد مطالعه قرار داده شد. پایایی کل پرسش نامه با استفاده از روش کرونباخ ۰/۹۲ به دست آمد (لشکری، ۱۳۸۱، ص ۱۱۲؛ منتظر غیب و همکاران، ۱۳۹۱). در پژوهش فاتحی (۱۳۸۸) نیز ضریب اعتبار به روش زوج و فرد، ۰/۸۸ به دست آمد و در پژوهش صورت گرفته با اندکی تفاوت از روش آلفای کرونباخ ۰/۸۶ به دست آمد. طبق این گزارش بین میانگین نمره هر یک از خرده مقیاس ها و میانگین کل پرسش نامه، رابطه مستقیم و معناداری وجود دارد؛ یعنی تمام خرده مقیاس های موجود در پرسش نامه با متغیر هوش هیجانی رابطه مستقیم دارد (تابش و زارع، ۱۳۹۱).

مقیاس سنجش دینداری: فرم دانش آموزی این مقیاس ساخته خدایاری فرد، سماواتی و اکبری زردخانه (۱۳۸۸) است و متشکل از ۱۰۴ گویه سنجش دین داری در چهار مؤلفه می باشد: ۱. شناخت دینی، ۲. باور دینی، ۳. عواطف دینی، ۴. التزام و عمل به وظایف دینی. مقیاس اندازه گیری و پاسخگویی به هر یک از عبارات مؤلفه ها، طیف لیکرت پنج درجه ای است (خدایاری فرد، فقیهی، غباری بناب، شکوهی یکتا و رحیمی نژاد، ۱۳۹۱). ضریب آلفای حیطة های چهارگانه و کل مقیاس برای این ابزار سنجش ۰/۷۶ تا ۰/۹۵ گزارش شده است (خدایاری فرد، سماواتی و اکبری زردخانه، ۱۳۸۸). برای تعیین روایی محتوایی از

قضاوت ۴ نفر متخصص روان‌شناس دانشگاهی، ۲ نفر متخصص حوزوی و ۱ نفر متخصص روان‌سنجی در این باره که ماده‌های مقیاس تا چه اندازه معرف محتوا و هدف‌های برنامه هستند، استفاده شده است. نظرات این افراد مؤید این مطلب بود که مقیاس مذکور روایی محتوایی دارد. جهت بررسی روایی سازه نیز تحلیل عوامل اکتشافی انجام شده است. برای بررسی اعتبار مقیاس‌ها از روش همسانی درونی و ضریب آلفای کرونباخ استفاده شد. آلفای کرونباخ برای عامل‌های مقیاس نشان‌دهنده اعتبار بالای مقیاس است. ضریب آلفای کرونباخ در ارتباط با عامل‌های ارتباط با جهان هستی، ارتباط با خود، ارتباط با دیگران، ارتباط با خدا، به ترتیب عبارت بود از: ۰/۹۱، ۰/۹۲، ۰/۹۲، ۰/۹۲ و ۰/۸۹. همچنین مقدار ضریب دونیمه کردن نیز برای همین عامل‌ها به ترتیب برابر بود با: ۰/۸۸، ۰/۸۹، ۰/۹۱، ۰/۸۸ و ۰/۸۸ (خدایاری فرد و همکاران، ۱۳۸۸). در این پژوهش برای محاسبه اعتبار از روش ضریب آلفای کرونباخ استفاده شد و نتایج نشان داد که ضریب آلفای کرونباخ در ارتباط با عامل‌ها به ترتیب ۰/۹۰، ۰/۸۹ و ۰/۹۲ می‌باشد که نشان‌دهنده اعتبار بالای مقیاس می‌باشد.

مقیاس مهارت‌های اجتماعی: این مقیاس در سال ۱۹۸۳ برای سنجش مهارت‌های اجتماعی افراد ۱۸-۴ سال توسط ماتسون ساخته شده است (یوسفی و خیر، ۱۳۸۱). مقیاس مهارت‌های اجتماعی ماتسون دارای ۵۶ آیتم است که به پنج عامل اصلی تقسیم شده است. پاسخ به این مقیاس بر اساس مقیاس لیکرت پنج درجه‌ای با دامنه نمره‌ای ۱ تا ۵ (هرگز، هیچ وقت تا همیشه) صورت می‌گیرد (یوسفی و خیر، ۱۳۸۱؛ ممیزی و همکاران، ۱۳۹۰). برای تعیین روایی سازه مقیاس مهارت‌های اجتماعی، روش آماری تحلیل عاملی به کار رفته است. تحلیل عوامل ابتدا با استفاده از شیوه مؤلفه اصلی صورت گرفت. مقدار ضریب KMO برابر با ۰/۸۶ بود و بیانگر کفایت نمونه آزمودنی‌ها جهت انجام تحلیل عاملی می‌باشد. همچنین مقدار آزمون کرویت بارتلت برابر با ۱۰۴۳۳/۲۹۸ و در سطح $P=0/001$ معنادار بود. برای بررسی پایایی مقیاس مهارت‌های اجتماعی، از ضرایب آلفای کرونباخ و تصنیف استفاده شده است. میزان آلفای کرونباخ و تصنیف برای کل مقیاس، یکسان و برابر ۰/۸۶ بود. برای این آزمون، ۵ خرده‌مقیاس در قالب ۵ عامل مطرح گردیده است که به ترتیب عبارت‌اند از: ۱. مهارت‌های اجتماعی مناسب، ۲. رفتارهای غیراجتماعی یا جسارت نامناسب، ۳. پرخاشگری یا تکانشی عمل کردن و سرکش بودن، ۴. برتری طلبی یا اطمینان زیاد به خود داشتن، ۵. رابطه با همسالان یا حسادت / گوشه‌گیری، (ممیزی و همکاران،

۱۳۹۰). در مقیاس سنجش مهارت های اجتماعی ماتسون، علاوه بر نمراتی که آزمودنی در هر کدام از خرده مقیاس ها به دست می آورد، جمع نمرات کل عبارات موجود در مقیاس نیز یک نمره کلی به دست می دهد که بیانگر نمره کل فرد در مقیاس مهارت های اجتماعی ماتسون می باشد (یوسفی، ۱۳۸۶). در این پژوهش، پایایی کل از طریق آلفای کرونباخ برابر با ۰/۸۸ اندازه گیری شد.

یافته های پژوهش

بر اساس روش های توصیفی در آمار میانگین و انحراف معیار هر سه متغیر تعیین گردید. در جدول ۱، میانگین و انحراف معیار متغیر هوش هیجانی، مهارت های اجتماعی و دین داری ارائه شده است.

جدول ۱. میانگین و انحراف معیار هوش هیجانی، دین داری و مهارت های اجتماعی

انحراف معیار	میانگین	
۲۱/۵۷	۲۶۶/۸۸	هوش هیجانی
۳۸/۳۳	۳۳۱/۴۸	دین داری
۳۳/۱۶	۱۸۲/۸۸	مهارت های اجتماعی

همان طور که جدول ۱ نشان می دهد، میانگین و انحراف معیار هوش هیجانی، ۲۶۶/۸۸ و ۲۱/۵۷؛ دین داری، ۳۳۱/۴۸ و ۳۸/۳۳ و مهارت های اجتماعی، ۱۸۲/۸۸ و ۳۳/۱۶ می باشد.

جدول ۲. بررسی همبستگی بین هوش هیجانی، دین داری و مهارت های اجتماعی

هوش هیجانی	دین داری	
	۱	دین داری
۱	۰/۵۷**	هوش هیجانی
۰/۷۵**	۰/۶۹**	مهارت های اجتماعی

** همبستگی در سطح ۰/۰۱

در جدول ۲، همبستگی بین هوش هیجانی، دین‌داری و مهارت‌های اجتماعی مشاهده می‌شود. طبق اطلاعات جدول ۲، این سه متغیر رابطه معناداری با یکدیگر دارند. بدین معنا که با افزایش میزان هر کدام از سه متغیر، میزان متغیرهای دیگر نیز افزایش می‌یابد.

جدول ۳. نتایج رگرسیون چندمتغیری (روش ورود)

متغیرهای ملاک	F	R ²	β	β	T
هوش هیجانی	۱۷/۴۰**	۰/۴۸	۰/۱۱	۰/۱۲	۰/۷۱
مهارت‌های اجتماعی			۰/۶۸	۰/۵۹	۳/۳۰**

** همبستگی در سطح ۰/۰۱

جدول ۳، نتایج حاصل از رگرسیون چندمتغیری را نشان می‌دهد. طبق اطلاعات جدول ۳، نتیجه گرفته می‌شود که متغیر هوش هیجانی به عنوان متغیر پیش‌بین با توجه به میزان ($\beta=0/11$, $t=0/71$, $P<0/05$) توانست متغیر ملاک (دین‌داری) را به طور معنادار پیش‌بینی کند. همچنین، مهارت‌های اجتماعی نیز با توجه به میزان ($t=4/59$, $P<0/01$)، توانست متغیر ملاک (دین‌داری) را به طور معنادار و مثبت پیش‌بینی کند ($\beta=0/68$)، این متغیرها در مجموع، ۴۸ درصد از واریانس نمره‌های دین‌داری را تبیین می‌کنند.

بحث و نتیجه‌گیری

این پژوهش، ضمن بررسی رابطه دو متغیر هوش هیجانی و مهارت‌های اجتماعی با دین‌داری، درصدد آن است که آیا دو متغیر مذکور می‌توانند به عنوان متغیر، دین‌داری را پیش‌بینی کنند؟ نتایج این پژوهش نشان داد که متغیرهای هوش هیجانی و مهارت‌های اجتماعی با دین‌داری رابطه مستقیم دارد. نتایج این پژوهش با نتایج پژوهش‌های عیسی‌مراد و همکاران (۱۳۹۴)، رضایی، درتاج و مهرعلیان (۱۳۹۵) همسو است. همچنین، این پژوهش نشان داد متغیرهای مستقل در پژوهش می‌تواند متغیر ملاک یعنی دین‌داری را پیش‌بینی کند. با توجه به سؤالات پژوهش، سؤال اول این بود که آیا بین متغیر هوش هیجانی و مهارت‌های اجتماعی با دین‌داری رابطه وجود دارد؟

نتایج نشان داد بین هوش هیجانی و دین‌داری با ضریب همبستگی رابطه مثبت و معنادار وجود دارد که این نتیجه با نتیجه پژوهش رضایی و همکاران (۱۳۹۵) همسو می‌باشد. در تبیین این موضوع این احتمال وجود دارد که هوش هیجانی به عنوان یک عامل مؤثر در شکوفایی توانایی افراد برای کسب موفقیت و به عنوان عامل مرتبط با سلامت عاطفی و در مجموع، سلامت روانی (جنتی، موسوی و عظیمی، ۱۳۹۱) و همچنین تأثیرپذیری از محیط (احسانی، صباراد، جهانیان و خیرخواه، ۱۳۹۳) سبب می‌شود که فرد با هوش هیجانی بالا واکنش مناسبی نسبت به عامل دین نشان دهد؛ زیرا دین به معنای سنتی اجتماعی است که انسان در سیرزندگانی‌اش طبق آن سیر می‌کند و سنت‌های اجتماعی متعلق به رفتار و عمل است و زیربنای آن، اعتقاد به حقیقت هستی عالم و حقیقت هستی خود انسان است (طباطبایی، ۱۳۸۵، ج ۱۵، ص ۶۵)

همچنین نتایج این پژوهش نشان داد بین مهارت‌های اجتماعی و دین‌داری نیز رابطه مثبت و معناداری وجود دارد. این نتیجه نیز با پژوهش عیسی‌مراد و همکاران (۱۳۹۴) هم‌راستا می‌باشد. در تبیین این موضوع می‌توان گفت: دستوره‌های مؤکد دین در ارتباط با تعامل صحیح و ارتباط هرچه بهتر فرد با دیگران در جامعه، ضمن روایات و آیات قرآن مجید، حاکی از اهمیت روابط و مهارت‌های فرد در بستر اجتماع است. دین اسلام با دستوراتی مانند یاری و کمک به یکدیگر،^۱ احسان به دیگران،^۲ گفتار نیک،^۳ کمک به دیگران در قالب صدقه دادن،^۴ پرداخت زکات مال،^۵ عدالت^۶ و امر به معروف و نهی از منکر^۷ زمینه‌ساز بستر مناسبی در جامعه جهت تعاملات بین فردی و اجتماعی می‌باشد. به عبارت دیگر، افراد با مهارت‌های اجتماعی بالا بهتر می‌توانند دستورات دین که مشتمل بر مهارت‌های اجتماعی می‌باشد را بپذیرا باشند و نسبت

۱. «تَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَىٰ» (مائده: ۲)؛ یکدیگر را در نیکوکاری و پرهیزکاری کمک کنید.

۲. «وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَبِالْقُرْبَىٰ وَالتَّيَّمَاتِ وَالمَسَاكِينِ وَالجَارِ ذِي الْقُرْبَىٰ وَالجَارِ الْجُنُبِ وَالصَّالِحِينَ وَابْنِ السَّبِيلِ وَ...» (نساء: ۳۶)؛ به پدر و مادر نیکی کنید و همچنین نسبت به خویشاوندان، یتیمان، فقیران، همسایه دور و نزدیک، دوستان، رهگذران و بندگان که زیردست شما هستند، نیکی کنید که خدا مردم خودپسند و متکبر را دوست ندارد.

۳. «وَقُولُوا لِلنَّاسِ حُسْنًا» (بقره: ۸۳)؛ با مردم با خوش‌زبانی و سخنان نیک، تکلم نمایید.

۴. «إِنْ تَبَدُّوا الصَّدَقَاتِ فَبِعَمَاءٍ هِيَ وَإِنْ تَخْفَوْهَا وَتَوَثُّوْهَا الْفُقَرَاءَ فَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ...» (بقره: ۲۷۱)؛ اگر صدقه‌ها را آشکارا دهید، کار پسندیده‌ای است و اگر مخفیانه انجام دهید و آنها را به تهیدستان دهید، برای شما بهتر است.

۵. «وَأَتُوا الزُّكَاةَ» (نور: ۵۶)؛ زکات مال پرداخت کنید.

۶. «إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالإِحْسَانِ» (نحل: ۹۰)؛ همانا خداوند به عدالت و احسان امر می‌کند.

۷. «وَالْمُؤْمِنُونَ وَالمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ يَأْمُرُونَ بِالمَعْرُوفِ وَنَهَوْنَ عَنِ المُنْكَرِ» (توبه: ۷۱)؛ مردان و زنان با ایمان، دوست و یاور یکدیگر هستند، آنها به کارهای نیک فرمان می‌دهند و از کارهای ناشایست باز می‌دارند.

به عمل کردن به این دستورات توانایی بیشتری همراه با رغبت عمل نشان می‌دهند. نتایج پژوهش نشان داد، متغیر هوش هیجانی به‌عنوان متغیر پیش‌بین با توجه به میزان ($\beta=0/12, t=0/71, P<0/05$) توانست متغیر ملاک (دین‌داری) را به‌طور معنادار پیش‌بینی کند. در این زمینه، نتایج این پژوهش با تحقیق رضایی و همکاران (۱۳۹۵) هم‌راستا بود. می‌توان چنین استدلال کرد که افراد با هوش هیجانی بالا به‌واسطه خودآگاهی هیجانی، خودتنظیمی، خودکنترلی در تفکر و رهایی از وابستگی هیجانی، ایجاد و حفظ روابط رضایت‌بخش دوجانبه، مسئله‌گشایی، خوش‌بینی (بار-آن، ۱۹۹۷؛ همو، ۲۰۰۶)، در مقابل مسائل مطرح شده در دین، مدیریت هیجانی بهتری از خود نشان می‌دهند و این سبب می‌شود که بدون جبهه‌گیری در مقابل دین، با انعطاف بیشتری ادله و مستندات دینی را پذیرا شود. بنابراین، این احتمال وجود دارد که افراد با هوش هیجانی بالا بهتر بتوانند دست به انتخاب بزنند و در انتخاب راه رشد و ضلال، با پذیرش مستندات قرآنی مسیر هدایت را طی کنند. قرآن کریم در این زمینه می‌فرماید: «إِنَّا هَدَيْنَاهُ السَّبِيلَ إِمَّا شَاكِرًا وَإِمَّا كَفُورًا» (دهر: ۳)؛ ما انسان را (در ابعاد زندگیش به هدایت تکوینی و تشریحی) به راه راست هدایت کردیم، خواه سپاسگزار باشد و خواه ناسپاس.

نتایج نشان داد که مهارت‌های اجتماعی نیز با توجه به میزان ($t=4/59, P<0/01$) توانست متغیر ملاک (دین‌داری) را به‌طور معنادار و مثبت پیش‌بینی کند ($\beta=0/68, R^2=0/48, F=17/40, P<0/01$). با توجه به نتیجه این فرضیه که مهارت‌های اجتماعی قوی فردی می‌تواند عامل مناسبی جهت کسب و انتقال آموزه‌های دینی باشد، می‌توان با ایجاد بستر مناسب بر پایه دین؛ ارتباط و تعامل با دیگران که از رکن‌های اساسی مهارت‌های اجتماعی در افراد جامعه مورد تعلیم قرار داد و این مسئله موجب می‌شود که تمایلات افراد برای پذیرش دین و نقش آن در زندگی و پذیرش سازه‌های دینی بیشتر باشد. در این مورد نیز توصیه‌های دینی در قالب روایات معصومین علیهم‌السلام این مسئله را نشان می‌دهد که دین، فرد را برای یک زندگی اجتماعی و ایجاد روابط سالم و صحیح که موجب موفقیت فرد در اجتماع و همچنین موجب رشد و شکوفایی جامعه می‌گردد، هدایت می‌کند. پیامبر اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم می‌فرماید: «مَثَلُ اِفْرَادٍ بِاِیْمَانٍ دَر دُوسْتِی وَ نِیْکِی بَا یْکِدیْگَر هَمْچُونِ اَعْضَایِ یْکِ پِیْکَرِ اسْتِ کِه چُونِ بَعْضِی اَز اَن رَنْجُور شُود وَ بِه دَرْدِ اَیْدِ، اَعْضَایِ دیْگَر رَا قَرَار وَ اَرَاْمِش نَخَواهد بُوَد» (طباطبایی، ۱۳۸۵، ج ۱۵، ص ۲۰۱؛ رازی، ۱۳۸۳، ج ۲، ص ۱۳۲)

منابع

- آقاییار، سیروس و پرویز شریفی درآمدی (۱۳۸۶)، هوش هیجانی، تهران، سپاهان.
- آلپورت، گوردن (۱۹۹۵)، بالیدن، ترجمه مسعود رضوی، بی تا، سازمان تربیت معلم و تحقیقات تربیتی.
- احسانی، مریم و لیدا صباراد، ایمان جهانیان، فرزانه خیرخواه (۱۳۹۳)، «ارتباط بین هوش هیجانی و وضعیت تحصیلی در دانشجویان دندان پزشکی دانشگاه علوم پزشکی بابل»، فصلنامه مرکز مطالعات و توسعه آموزش پزشکی، سال پنجم، شماره ۱، ص ۱۴۶.
- اورکی، محمدامین و زیبا برقی ایرانی (۱۳۸۹)، «رابطه جهت گیری مذهبی با اضطراب مرگ در دانشجویان»، کنگره بین المللی دین، فرهنگ و روان شناسی، دانشگاه تهران.
- برک، لورای (۲۰۰۷)، روان شناسی رشد، ترجمه یحیی سیدمحمدی، تهران، ارسباران.
- بشارت، محمد (۱۳۸۴)، «بررسی تأثیر هوش هیجانی بر کیفیت روابط اجتماعی»، مطالعات روان شناختی دانشکده علوم تربیتی و روان شناسی دانشگاه الزهراء (ع.ا.س)، دوره اول، شماره ۲، ص ۳۸-۲۵.
- بیرامی، منصور و علیرضا مرادی (۱۳۸۵)، «تأثیر آموزش مهارت های اجتماعی بر کفایت اجتماعی دانش آموزان»، روان شناسی دانشگاه تبریز، سال اول، شماره ۴، ص ۶۷-۴۷.
- تابش، فهیمه و حسین زارع (۱۳۹۱)، «تأثیر آموزش مهارت های هوش هیجانی بر سبک های تصمیم گیری عقلایی، شهودی اجتماعی، وابسته و آنی»، علوم رفتاری، دوره ششم، شماره ۴، ص ۳۲۳-۳۲۹.
- جنتی، یدالله و عاطفه موسوی، حمیده عظیمی (۱۳۹۰)، «برسی میزان هوش هیجانی بر عزت نفس دانشجویان پرستاری و مامایی دانشگاه مازندران»، مجله علمی پژوهشی دانشگاه مازندران، دوره بیست و یکم، شماره ۱، ص ۲۶۶-۲۵۴.
- جمشیدی، عرب مقدم و درخواه (۱۳۹۳)، «رابطه دینداری و تاب آوری در دانش آموزان راهنمایی دبیرستان شهر شیراز، اندیشه های نوین تربیتی، دوره دهم، بهار ۹۳، شماره ۱.
- حسن زاده، رمضان (۱۳۹۳)، روش های تحقیق در علوم رفتاری، تهران، ساوالان.
- حسین خانزاده، عباسعلی و ساجد یعقوب زاده (۱۳۸۹)، «بررسی مهارت های اجتماعی مورد نیاز دانش آموزان با نیازهای ویژه در محیط های شغلی»، تعلیم و تربیت استثنایی، شماره ۱۰۶، ص ۱۷-۴.
- حسینی، فریده سادات و محمد مزیدی، مسعود حسین چاری (۱۳۸۹)، «پیش بینی سبک های هویت بر اساس جهت گیری های مذهبی در میان دانشجویان دانشگاه شیراز»، اندیشه های نوین تربیتی، دوره ششم، ش ۱، ص ۷۶-۵۳.
- خدایپناهی، محمدکریم و محمدعلی خاکسار بلداجی (۱۳۸۴)، «رابطه جهت گیری مذهبی و سازگاری روان شناختی در دانشجویان»، روان شناسی و دین، سال نهم، ش ۳، ص ۳۱۰-۳۲.
- خدایاری فرد، محمد و سیما سماواتی، سعید اکبری زردخانه (۱۳۸۸)، «آماده سازی مقیاس دین داری برای جمعیت دانش آموزی»، اندیشه های نوین، دانشکده علوم تربیتی و روان شناسی دانشگاه الزهراء (ع.ا.س)، دوره پنجم، ش ۴، ص ۱۲۷-۱۰۷.

- خدایاری فرد، محمد و علی نقی فقیهی، باقر غباری بناب، محسن شکوهی یکتا، عباس رحیمی نژاد (۱۳۹۱)، مبنای نظری و روش‌شناسی مقیاس‌های دین‌داری، تهران، آوای نور.
- دژکام، نجمه (۱۳۸۱)، بررسی رابطه عزت نفس و هوش هیجانی در دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته روان‌شناسی تربیتی، تهران، دانشگاه آزاد اسلامی.
- رازی، ابوالفتوح (۱۳۸۳)، روح‌الجنان و روح‌الجنان، تصحیح محمدجعفر یاحقی و محمد مهدی ناصح، مشهد، آستان قدس رضوی.
- رضایی، محمد و فریبرز درتاج، ابراهیم مهرعلیان (۱۳۹۵)، «رابطه هوش هیجانی بار-آن و مؤلفه‌های آن با دین‌داری نوجوانان»، روان‌شناسی تربیتی، دوره دوازدهم، ش ۴۲، ص ۷۷.
- سلطانی‌فر، عاطفه (۱۳۸۶)، «هوش هیجانی»، اصول بهداشتی روانی، سال نهم، ش ۳۶، ص ۸۳-۸۴.
- سیف، علی اکبر (۱۳۸۹)، روان‌شناسی پرورشی نوین، تهران، دوران.
- طباطبایی، سیدمحمدحسین (۱۳۸۵)، میزان فی تفسیر القرآن، ترجمه سیدمحمدباقر موسوی همدانی، قم، دفتر انتشارات اسلامی.
- عیسی‌مراد، ابوالقاسم و محمد رضایی، ابراهیم مهرعلیان (۱۳۹۴)، «بررسی رابطه دین‌داری و مؤلفه‌های آن با مهارت‌های اجتماعی ماتسون»، فرهنگ مشاوره و روان‌درمانی، سال ششم، ش ۲۱، ص ۱۲۵-۱۴۴.
- فاتحی، ابوالقاسم و ابراهیم اخلاصی (۱۳۸۸). زیرساخت‌های دینی اندیشه‌های اجتماعی ابن خلدون، معرفت فرهنگی و اجتماعی، سال اول، زمستان ۱۳۸۸، شماره ۱.
- گمراردی، غلامرضا و مریم وحدانی نیا (۱۳۸۵)، «سلامت اجتماعی، بررسی میزان مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان»، پایش، سال پنجم، ش ۲، ص ۱۴۷-۱۵۳.
- گلمن، دانیل (۱۹۹۵)، هوش هیجانی، ترجمه نسرین پارسا (۱۳۸۰)، تهران، رشد.
- گوتهک، جرال‌الدال (۱۹۹۷)، مکاتب فلسفی و آراء تربیتی، ترجمه محمدجعفر پاک‌سرشت، تهران، سمت.
- لشکری، کبری (۱۳۸۱)، سنجش و اندازه‌گیری تهیه‌آموز هوش هیجانی و بررسی اعتبار و روایی و نرم‌یابی آن بر روی دانشجویان دانشگاه‌های شهر تهران، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، تهران، دانشگاه آزاد اسلامی واحد مرکز.
- محمودی، مسعود و فیروز زنجفی (۱۳۹۱)، «بررسی اثر آموزش هوش هیجانی بر مهارت‌های ارتباطی دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی واحد نجف‌آباد»، روش‌ها و مدل‌های روان‌شناختی، سال دوم، ش ۸، ص ۳۵-۵۳.
- ممیزی، فاطمه و سهراب عبدی‌زرین، مصطفی اقلیما، غنچه‌راهب (۱۳۹۰)، «مهارت‌های اجتماعی: نقش آن در پیشگیری از مورد آزار قرار گرفتن نوجوانان»، فصلنامه دانشکده بهداشت یزد، سال دهم، ش ۱ (پیاپی ۳)، ص ۹۶-۱۰۸.
- منتظرغیب، طیبه و احقر قدسی، مهین کیخان‌نژاد (۱۳۹۱)، «رابطه هوش هیجانی با میزان سخت‌روی دانشجویان دانشگاه»، مشاوره شغلی و سازمانی، دوره چهارم، ش ۱۳، ص ۱۱۴-۱۰۵.
- هارچی، اُون و کریستین ساندرز، دیوید دیکسون (۱۹۹۴)، مهارت‌های اجتماعی در ارتباطات میان فردی، ترجمه خشایار بیگی و مهرداد فیروزبخت، تهران، رشد.
- هاشمی، زهرا و بهرام جوکار (۱۳۸۹)، «بررسی رابطه جهت‌گیری مذهبی اسلامی با ابعاد هویت»، دانشور رفتار، سال هفدهم، ش ۴۰، ص ۵۹-۷۴.

- یارمحمدیان، احمد و حیدر شرفی‌راد (۱۳۹۰)، «تحلیل رابطه بین هوش هیجانی و سازگاری اجتماعی نوجوانان»، جامعه‌شناسی کاربردی، سال بیست و دوم، ش ۴، ص ۳۵-۵۰.
- یاسمی‌نژاد، پریسا و محسن گل‌محمدیان، بهنام فعلی (۱۳۹۰)، «بررسی رابطه مذهبی و سرسختی روان شناختی در دانشجویان»، پژوهش در مسائل تعلیم و تربیت اسلامی، سال نوزدهم، ش ۱۲، ص ۱۱۹-۱۳۷.
- یوسفی، فریده (۱۳۸۶)، «ارتباط سبک فرزندپروری والدین با مهارت‌های اجتماعی و جنبه‌هایی از خودپنداره دانش‌آموزان دبیرستانی»، دانشور رفتار، سال چهاردهم، ش ۲۲، ص ۳۷-۴۶.
- یوسفی، فریده و محمد خیر (۱۳۸۱)، «بررسی پایایی و روایی مقیاس سنجش مهارت‌های اجتماعی ماتسون و مقایسه عملکرد دختران و پسران دبیرستانی در این مقیاس»، مجله علوم اجتماعی و انسانی دانشگاه شیراز، دوره هجدهم، ش ۲ (پیاپی ۳۶)، ص ۱۴۷-۱۵۸.
- Adigun, Y, Klinc, F.E, & Tepetas, S (2009), Identifying parent views regarding social skills, *Procedia Social and Behavioral sciences*, 1, 1, p. 1507 – 1512.
- Bar –Ei, R, García –Muñoz, T, Neuman, S, & Tobol, Y (2013), The evolution of secularization: cultural transmission, religion and fertility—theory, simulations and evidence, *Journal of Population Economics*, 26(3), p. 1129–1174.
- Bar –On, R (1997), *The Bar –On Emotional Quotient Inventory (EQ-i): Technical manual*. Toronto, Canada: Multi –Health Systems.
- Bar –on, R (2006), *The bar –on model of emotional intelligence skills, development training, program and student achievement and retention*. unpublished raw data, texas, A. & M University Kings Ville.
- Goleman, D (1998), *Working with emotional intelligence*, New York: Bantam Books.
- Gresham, F.M, Watson, T.S, & Skinner, C.H (2001), Functional behavioral assessment: Principles, procedures, and future directions, *School Psychology Review*, 30(2), p. 156–172.
- Matson, J.L (1990), *Matson Evaluation of social skill with youngsters: manual* Worthington OH: International Diagnostic System.
- Mayery, J, D & Salovey, P. (1990). Emotional Inteligence. Imaagination, cognition and personality, 9, 185–211.
- Mayer, J.D, (1993), The intelligence of emotional intelligence, *intelligence*, 17(4), p. 433–442.
- Mangrulkar, L, Whitman, C. V, & Posner, M (2001), *Life skills 'approach to child and adolescent healthy human development*, Washington DC: Pan American Health organization.
- Smith, C.A.B (2001), Emotional intelligence and religious orientation as predictors of abortion decision – making. *Dissertation Abstracts International: Section B: The Sciences an Engineering*, 61(05), p. 2783–2802
- Young, J. S, Cashwell, C.S, & Shcherbakova, J (2000), The moderating relationship of spirituality on negative life event and psychological adjustment, *Journal of Counseling and Value*, 45 (1), p. 49–58.